

Noves aproximacions al conjunt de pintura mural del castell-palau dels comtes de Santa Coloma

Damià Amorós i Albareda

Resum

Aquest article vol ser una aproximació al conjunt de pintura mural de la volta de l'escala del castell-palau dels comtes de Santa Coloma de Santa Coloma de Queralt. Es presenta el model que s'utilitzà per al motiu central, i es presenten altres aproximacions i línies d'investigació respecte el conjunt.

Paraules clau

Renaixement, pintura mural, castell-palau, comtes de Santa Coloma, Nicolas Béatrizet, batalla de Lepant, Lluís de Queralt i d'Icart.

Un dels conjunts més interessants, imponents i més ben conservats de la pintura mural a Catalunya és la volta de l'escala del castell-palau dels comtes de Santa Coloma, a Santa Coloma de Queralt¹.

En aquest breu article volem presentar noves aportacions i hipòtesis que ens ajudin a conèixer millor una de les obres més destacades del ric patrimoni cultural de Santa Coloma de Queralt.

El model

El conjunt pictòric de la volta de l'escala del castell-palau dels comtes de Santa Coloma mostra un ric i variat programa iconogràfic. L'obra està dividida en dos nivells compositius. En un primer marc, rectangular, destaquen a cada costat unes interessants filigranes, de colors daurats i ocres, que envolten les armes de la casa Queralt, en aquest cas unides amb les de la casa Icart. Aquestes representacions heràldiques van acompanyades d'unes testes d'animals en la part superior, i de representacions antropomòrfiques en la part inferior. Més endavant en parlarem més extensament, ja que creiem que poden ajudar a datar el conjunt.

1. Carreras Tarragó, Josep Maria. *Santa Coloma de Queralt. Guia monumental i històrica*. Ajuntament de Santa Coloma de Queralt. Associació Cultural Baixa Segarra. Santa Coloma de Queralt. 1996. Pàg. 31.

El requadre central mostra, “en un primer pla”, una sanefa, que emmarca la figura central. Està formada –d’esquerra a dreta, des de la porta d’accés a l’edifici– per un seguit d’animals, plausiblement ovelles o altres de la família *bovidae*, acompanyats, a la franja superior, per escenes marineres. Dins aquest conjunt, a l’espai central, hi destaca una figura masculina nua, ajaguda sobre un corn de l’abundància, que sosté amb la mà esquerra una vara. Sobre el braç, una tela vermella, que cobreix el sexe; i sobre la llarga melena, una corona de flors. Com hem dit, la composició integra un corn de l’abundància i unes figures, just a l’acabament del corn, antropomòrfiques i animals (figura 3).

La historiografia artística i local han coincidit encertadament en definir aquesta figura com la representació de la divinitat del riu Tiber, Tiberino, acompanyat per Ròmul i Rem a la part inferior, juntament amb la lloba capitolina. Fuguet, Plaza i Hofbauerova² identifiquen, encertadament, un model primitiu d’aquesta representació amb una escultura romana, datada al segle II, conservada al Museu del Louvre de París³ (figura 1).

Resulta evident la relació entre l’escultura del Louvre i la pintura mural de Santa Coloma de Queralt. Tanmateix, com també esmenten Fuguet, Plaza i Hofbauerova, entre les dues peces encara s’hi hauria de trobar una tercera, possiblement una làmina o gravat que, entre 1512 i la segona meitat del s. XVI, (dates en que es descobreix l’escultura i es realitza el conjunt, respectivament), s’elaborés a Roma i arribés al mercat català.

En aquest sentit volem aportar una nova identificació. Es tracta de la làmina obrada per Nicolas Béatrizet⁴ realitzada entorn el 1550⁵ (figura 2), que esdevé la baula perduda entre l’escultura del Louvre i la pintura mural de Santa Coloma de Queralt. En aquest gravat, s’hi reproduïx el grup del déu-riu Tiber, amb un corn de l’abundància, una corona floral, el grup de Ròmul i Rem amb la lloba capitolina amb una posició pràcticament idèntica a la parisenca i colomina. El fet que ens fa

2. Fuguet, Joan; Plaza, Carmen, Hofbauerova, Vera. *Els Queralt a Santa Coloma. Arquitectura, Art i Vida*. Ajuntament de Santa Coloma de Queralt. Santa Coloma de Queralt. 2010. Pàg. 64

3. R. Turcan, *L’Art Romain*, Musée du Louvre. París, 2002. pàg. 134.

4. Nicola Béatrizet o Beautrizet (Lunéville, França, ? – Roma, 1562), anomenat en italià Nicola Beatricetto, fou un destacat gravador renaixentista, actiu a la ciutat de Roma entre 1540 i 1562. Reconegut especialment per l’elaboració de gravats de reproducció, destaquen les obres on reproduïx diferents conjunts d’escultura clàssica trobada en diferents espais de Roma i els frescos del Judici Final de la Capella Sixtina de Miquel Àngel abans de 1563.

5. Bury, Michael: “Beatrizet and the “Reproduction” of antique relief sculpture”. *Print Quarterly*. Vol 13. Nº 2. 1992. Pàg. 111 – 126.

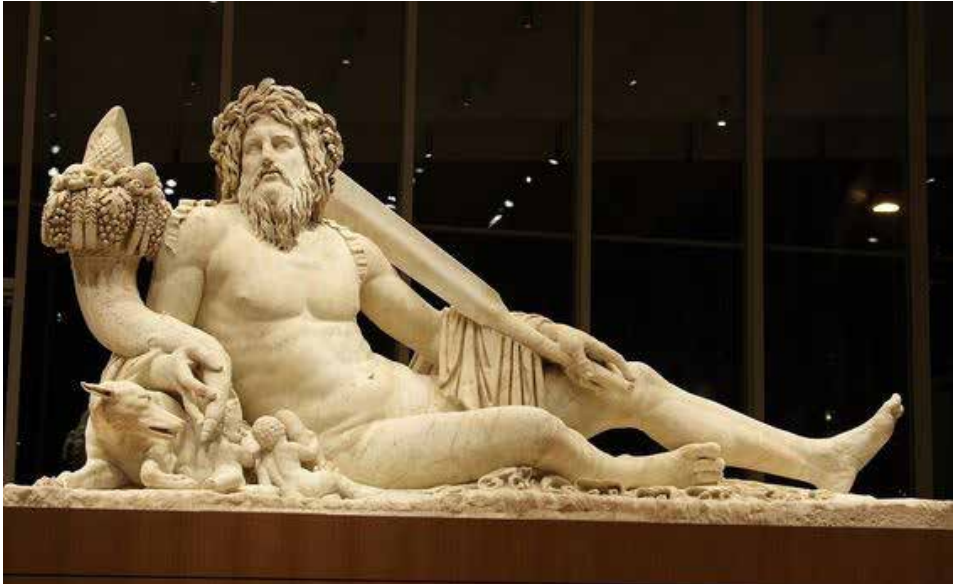


Fig. 1. Representació del déu-riu Tíber, s. II. Museu del Louvre, París. Imatge descoberta el 1512 a l'Isseum Campense de Roma.

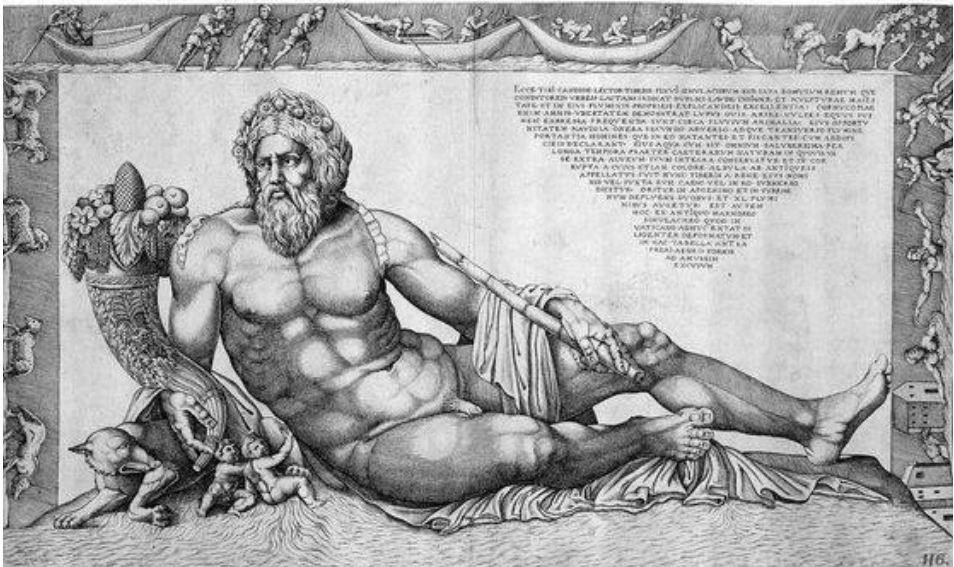


Fig. 2. Gravat de Nicola Béatrizet realitzat al voltant del 1550 on apareix la sanefa que envolta la figura del déu-riu Tíber. Banc d'imatges del Gravat de la Col·lecció Gelonch Viladegut.



Fig. 1. Representació del déu-riu Tíber al programa de pintura mural del castell-palau dels comtes de Santa Coloma realitzat per autor desconegut a la segona meitat del segle XVI. Fotografia de Jaume Martell.

afirmar, de manera gairebé palmària, que ens trobem davant del model utilitzat pel pintor del mural (o pintors, ja que l'autoria encara és desconeguda) és la sanefa que emmarca la figura central. Com en l'obra colomina, apareix una corrua d'animals, si bé molt més extensa, situada a la banda esquerra; així mateix, en la part superior, també hi són representades escenes marineres. A diferència del mural, en l'obra de Béatrizet podem observar, en la part dreta de conjunt, escenes agrícoles i de caire urbà.

La visualització de les tres imatges reafirma les similituds i la reproducció d'un model, en aquest cas el gravat de Béatrizet, per a la realització directa de part del programa iconogràfic de la volta del castell dels comtes de Santa Coloma.

La datació

En l'actualitat encara desconeixem l'autoria i datació exacta del mural de la volta del castell-palau dels comtes de Santa Coloma. Tot i això, els estudis realitzats

coincideixen a datar el conjunt a la segona meitat del segle XVI. L'element delator d'aquesta datació, òbviament, són les representacions heràldiques, que ens mostren les armes de Guerau III de Queralt i de Comtessina d'Icart, barons de Queralt i senyors de la vila entre 1534 i 1594⁶.

Precisament sota les representacions de les armes dels Queralt i els Icart hi trobem un element clau per entendre el programa iconogràfic del conjunt i la seva motivació, i de retruc, acotar encara més la data de realització. En cap dels estudis dedicats al programa, on trobem molt bones descripcions del conjunt, mai s'han examinat les següents apreciacions, possiblement atès a la mala visualització del mural, o a la neteja i consolidació al qual fou sotmès el mural⁷. Ho desconeixem, però ens crida molt l'atenció.

A la part inferior dels quatre blasons apareixen les testes de quatre personatges. Totes elles tenen elements singulars, especialment una que està acompanyada d'una major iconografia. Els quatre bustos presenten característiques facials diferenciades i elements d'ornamentació propis, com poden ser barrets, cascos o medalles. Destaca el rostre situat a la banda contrària a l'accés de les escales. Aquesta figura està acompanyada, a la banda dreta des de la visió de la planta baixa, per una altra figura humana, i a l'esquerra per una esfera blava. Les altres representacions, començant per l'esquerra de la més ornamentada, ens presenten un personatge amb bigoti i amb el característic capell musulmà. Seguidament trobem una altra testa masculina, amb el cabell descobert, que té com a element més destacable el coll amb la gorgera, sota la qual s'entreveu l'ús del coll metàl·lic d'una armadura. Finalment, en la quarta figura, trobem una testa masculina amb gorgera i un barret, a la moda de la cort espanyola del segle XVI, on hi destaca el que podem endevinar com una ploma roja.

La presència d'aquests quatre bustos, un amb estètica oriental, dos amb elements àulics i un quart acompanyat de representacions al·lusives a la guerra i el poder –la bola i la figura antropomòrfica abillada amb una armadura pròpia del segle XVI– ens fa pensar que la intencionalitat del comitent, en aquest cas la família Queralt, era vincular-se en alguna empresa o esdeveniment de primer ordre, a fi i efecte de promocionar-se.

6. Fuguet, Joan; Plaza, Carmen, Hofbauerova, Vera. *Els Queralt a Santa Coloma Arquitectura, Art i Vida*. Ajuntament de Santa Coloma de Queralt. Santa Coloma de Queralt. 2010. Pàg. 66.

7. Per conèixer millor el procés de restauració de les pintures murals de la volta de l'escala del castell dels comtes de Santa Coloma de Santa Coloma de Queralt: Arroyo i Casals, Pau; Serrano i Coma, Agapit.: "Conservació-restauració de les pintures de la volta de l'escala noble del castell de Santa Coloma de Queralt". *Recull 10*. Associació Cultural Baixa Segarra. 2007. Pàg. 5-13.



Fig. 4. Possible retrat de Lluís de Queralt i d'Icart, acompanyat d'elements iconogràfics dedicats a les seves campanyes militars.

Els personatges

Considerem evident que el conjunt de la pintura mural està vinculat a algun fet remarcable esdevingut durant la segona meitat del s.XVI –sobretot, atenent-nos que hi trobem una figura que possiblement representa un otomà–. Aquest fet ens condueix directament a la batalla de Lepant (1571), que va comptar amb la participació de Lluís de Queralt i d'Icart⁸, segon fill del matrimoni entre Guerau de Queralt i Comtessina d'Icart.

La presència d'un membre de la família comitent en un dels fets més destacats i coneguts, ja en aquells temps, era la millor oportunitat per presentar i vincular la casa Queralt amb la cort i el món àulic, i preparar l'avantsala cap a la concessió del títol de comtes de Santa Coloma als Queralt (1599).

Amb aquesta hipòtesi volem tancar més el cercle entorn la datació del conjunt de pintura mural, situant l'empresa entre 1571 i finals del segle XVI, moment

8 “ Lluís de Queralt també es va distingir en la famosa batalla de Lepant, si bé ocupant un lloc inferior al de Requesens. El Sant Pare Pius V volgué premiar el seu valor i mèrit atorgant la gràcia d'un jubileu que podria guanyar-se cada any visitant l'església de Nostra Dona de la Mercè, en la nostra vila, el dia 15 d'agost, festa de l'Assumpció de la Santíssima Verge” Segura i Valls, Mossèn Joan. *Història de Santa Coloma de Queralt*. Ajuntament de Santa Coloma de Queralt. 1953. Pàg. 330-331.



Fig. 5. Possible retrat de Uluj Alí (Calàbria, 1519 – Turquia 1587) o sultà Selim II (Turquia, 1524 – 1574).

en què el germà de Lluís de Queralt i d'Icart, “don” Pere de Queralt i d'Icart fou premiat amb el títol de comte de Santa Coloma, títol hereditari per la casa Queralt.

Ens agradaria acabar aquesta ressenya intentant identificar els personatges que acompanyen Lluís de Queralt i d'Icart (figura 4). Tot sembla indicar que la representació del personatge amb elements àrabs, a l'esquerra de Lluís de Queralt, sigui un dels caps de l'armada otomana que va participar en la batalla, plausiblement un dels almiralls de la tropa otomana com Uluj Alí (Calàbria, 1519 – Turquia 1587) o algun altre almirall destacat. Fins i tot podria tractar-se del sultà Selim II (Turquia, 1524 – 1574)(figura 5). El bust espacialment oposat a Lluís de Queralt, pot fer referència a un almirall de la Santa Lliga⁹. Apostem per la figura de Joan d'Àustria (Ratisbona, Alemanya, 1545-47 – Namur, Bèlgica, 1578) (figura 6), almirall de l'armada cristiana, que arran de la seva victòria en la batalla aconseguí una gran popularitat.

L'última de les quatre testes que trobem en el mural, en aquest cas a la dreta de Lluís de Queralt, possiblement representi Felip II (figura 7), monarca de la corona hispànica durant la batalla de Lepant, que acostumava a lluir un profús bigoti i elements semblants com la gorgera o el barret negre, als que apareixen en la representació que trobem a la volta de l'escala del castell-palau dels comtes de Santa Coloma de Queralt.

9. Unió de diferents estats de confessió catòlica creada ex profeso per lluitar contra l'imperi Otomà.



Fig. 6. Possible retrat de Joan d'Àustria (Ratisbona, Alemanya, 1545-47 – Namur, Bèlgica, 1578)



Fig. 7 Possible retrat de Felip II (Valladolid, 1527 – El Escorial, 1598)

Conclusions

Creiem que aquest breu article suposa un pas endavant per poder conèixer millor un dels conjunts de pintura mural més destacats de l'art renaixentista a Catalunya. La identificació del model exacte en què es va emmirallar el comitent, o bé l'autor de l'obra, suposa un gran descobriment. Gràcies a aquesta troballa, reduïm el possible període de datació del conjunt, que s'inicia el 1571 i conclou a finals del segle XVI, a partir de la identificació de nous elements dins del conjunt. No descartem que els retrats que trobem en el conjunt també hagin utilitzat altres models, molt possiblement gravats.

La millor contextualització del conjunt ens condueix a una situació que fins ara no havia estat relacionada amb el conjunt: i la necessitat de la família Queralt d'assimilar costums i fets forans per tal d'assolir, com aconseguiren l'any 1599, un altre estatus en el sí de la noblesa catalana i hispànica.

Esperem que aquestes aproximacions serveixin de base a noves investigacions d'altres autors i, poc a poc, puguem definir més acuradament la datació del conjunt. Tant de bo que, en un futur no gaire llunyà, aconseguim conèixer la identitat de l'autor, i finalment els comitents d'aquest destacat conjunt de l'art català del segle XVI.